

ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА: СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ

УДК 37.036:78(4)«200/201»

*Інтеркультурне виховання школярів засобами музичного мистецтва:
польсько-український проект*

Галина Ніколаї

У статті розкрито сутність інтеркультурного виховання; висвітлено концептуальні ідеї мультикультуралізму, педагогіки культури, педагогіки миру, естетичного та поліестетичного виховання, на яких базується міжнародний науково-дослідний проект «Інтеркультурне виховання дітей та молоді засобами музичного мистецтва»; презентовано зміст факультативу «Музика поміж культурами».

Ключові слова: інтеркультурне виховання школярів, музичне мистецтво, мультикультуралізм, естетичне виховання.

В умовах загострення міжнаціональних суперечностей інтеркультурне виховання стає необхідною складовою міжнародного освітнього простору. Інтеграція України до європейського співтовариства неможлива без розвитку демократичного суспільства, що ґрунтується на спільних знаннях і взаємоповазі, а також на боротьбі з расизмом, ксенофобією та антисемітизмом, чому значно сприяє ознайомлення зі спільною спадщиною й різноманітністю європейських культур, зокрема – музичних. Важливість інтеркультурної компетентності школярів зумовлюється потребою виховання сучасної молоді в дусі поваги до інших культур, розширення її потенційних когнітивних можливостей, формування у неї готовності до міжкультурного діалогу, до урегулювання міжнаціональних та етнічних конфліктів шляхом переговорів та пошуку консенсусу.

Полілог різних культур визначається як необхідна складова єдиного освітнього простору Західної та Східної Європи. Тому дослідження проблеми інтеркультурного виховання дітей та юнацтва засобами музичного мистецтва й активне впровадження одержаних результатів у навчально-виховний процес у закладах освіти саме на часі.

Проблеми інтеркультурного виховання переміщуються сьогодні в епіцентр педагогічних досліджень науковців багатьох європейських країн. Про це свідчить тематика XIII Всесвітнього конгресу товариств із порівняльної педагогіки «Життя разом, освіта та інтеркультурний діалог» (Сараєво, 2007). У першій декаді XXI ст. проблеми інтеркультурної освіти засобами музичного мистецтва активно вивчаються німецькими й австрійськими дослідниками (Н. Байлер, Р. Кафурке, Д. Клебе, К. Кітль, Г. Кляйнен, В. Стрех, З. Хелмс) та польськими науковцями (А. Єремус, М. Качмаркевич, Д. Кубіновський, Я. Хачінський). Ідеї музикантів-педагогів реалізуються у спільних польсько-німецьких дослідницьких проектах, серед яких виокремимо «Musik und Musikpädagogik zwischen den Kulturen» (2003).

Віднедавна проблематика міжкультурного виховання актуалізується і в українському науково-педагогічному просторі (В. Борисов, Л. Пуховська, О. Фельдман, Г. Філіпчук, Н. Яцишин), а також дискутується на міжнародних наукових конференціях у Слупську (2005 р.), Кельцях (2006) та Кракові (2008). Проте питанням інтеркультурного виховання дітей та юнацтва засобами музичного мистецтва у сфері загальної освіти належна увага майже не приділяється. Тому метою статті стало висвітлення концептуальних ідей та змісту міжнародного проекту «Інтеркультурне виховання дітей та молоді засобами музичного мистецтва» в частині шкільної освіти. Серед завдань, які вирішуються в запропонованій статті, виокремлюємо з'ясування сутності інтеркультурного виховання та опис експериментальної програми «Музика між культурами».

Українська педагогічна спільнота недостатньо інформована сьогодні про можливості використання музичної освіти у сфері інтеркультурного виховання, а також практично не ознайомлена з відповідними інноваційними технологіями, що розробляються у країнах Євросоюзу. Зауважимо, що приєднання України до Болонського процесу стимулює інтернаціоналізацію освіти в межах єдиного Європейського простору, зобов'язує до тісної співпраці в усіх сферах суспільно-культурного життя і спонукає до виникнення активного полілогу в галузі музичної педагогіки.

Проект «Інтеркультурне виховання дітей та молоді засобами музичного мистецтва» фінансується Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України й виконується у тісній співпраці з партнерським вишем Сумського державного університету імені А. С. Макаренка – Поморською педагогічною Академією (Республіка Польща). Проект заохочує до обміну науково-теоретичними поглядами й методичним досвідом педагогів-музикантів із різних країн, що створює креативне поле щодо перегляду традиційних підходів у цій сфері.

Проект ураховує концептуальні погляди знаного в Польщі музиканта-науковця Ярослава Хачинського, який вважає, що сучасна людина, перебуваючи у конфронтації з мистецтвом чужого культурного кола, стоїть перед певним вибором: «Можна відкинути це мистецтво поза власну свідомість, визнати, що такий досвід не потрібен, оскільки «рідні» художні феномени, які були пізнані до цього часу, які ти у змозі пережити та зрозуміти, повністю задовольняють твої естетичні потреби. Проте іншим вибором людини може стати спроба перейти межу своєї дотихчасової перцепції і рівня розуміння мистецтва, зануритися в художню чужинність, ... здійснити експедицією до *terra incognita*, у сфери незнані, поширюючи межі досвіду естетичного переживання, знищуючи перцепційні стереотипи» [1, С. 94–95].

Концептуальна ідея проекту полягає у декларуванні залежності ефективності формування готовності школярів до міжкультурного діалогу засобами музичного мистецтва від комплексного використання сучасних педагогічних концепцій та інноваційних технологій (виховання в дусі миру, антирасистське виховання, педагогіка конфлікту, педагогіка зустрічі, педагогіка культури, освіта за солідарність тощо). Серед теоретичних основ дослідження у першу чергу виокремимо ідеї мультикультуралізму, теорію естетичного та поліестетичного виховання, дослідження педагогів-науковців у сфері мистецької педагогіки. Для з'ясування сутності інтеркультурного виховання розглянемо їх детальніше. Зауважимо, що для європейської наукової думки, в першу чергу німецькомовної, більш характерним є використання терміна *інтеркультурне виховання*, а для американської є природним *мультикультурне виховання*.

Певний погляд на американську концепцію мультикультурного музичного виховання запропонував Д.Еліот, який виокремив шість ступенів мультикультуралізму:

- *асиміляція*, коли вивчається тільки західноєвропейська класична музика, яка культивує добрий смак та формує переконання у вищості саме класичної музики;
- *фузія*, тобто поглинання, що допускає обмежену кількість етнічної музики, занотованої західними композиторами;
- *відкрите суспільство*, де музика аналізується в контексті великих соціальних груп і трактується як індивідуальний засіб виразу без урахування національних та регіональних музичних традицій;
- *обмежений мультикультуралізм*, у межах якого до навчальної програми, яка спирається на західну музику, додається музика однієї чи двох чужорідних культур;
- *модифікований мультикультуралізм*, коли музика різних народів презентується в порівнянні та протиставленні підходів до трактування її окремих елементів або соціальних ролей, проте музичні твори вивчаються крізь призму методичних підходів, що прийняті в західноєвропейській педагогіці;
- *динамічний мультикультуралізм*, у межах якого використовується світова перспектива, причому загальноприйняті на Заході естетичні підходи до музичного мистецтва замінюються на розуміння музики з позицій, що характерні для певних культур.

Д. Еліот рекомендує вчителям музики використовувати у своїй практиці шостий підхід і трактує мультикультурне виховання передусім як гуманістичне, що дає особистості шанс привласнити цінності світової культури зокрема й музичної, а також неповторну можливість більш глибоко пізнати самого себе через розуміння інших [2, с. 11–18].

Ідеї інтеркультурної освіти співзвучні постулатам теорії естетичного виховання, яка активно розвивається на теренах Європи у ХХ ст., у т.ч. у працях видатних польських філософів Романа Інгардена та Ірени Войнар. На думку останньої, естетичне виховання спрямоване, у першу чергу, на пізнання мистецтва, що «інтерпретує світ, здобутки культури, а також внутрішній мікросмос людини, який висвітлюється в перетвореній формі у художніх творах» [5, с. 811]. Натомість інтеркультурне виховання, використовуючи твори мистецтва, інспірує пізнання і розуміння себе, власної культури, свого коріння через зіставлення з іншими культурами і прищеплення поваги до їх представників. Ірена Войнар наголошує, що «індивід з локально-родинним культурним стрижнем, почуттям цінності й гідності у змозі зрозуміти інших людей, зрозуміти складність явищ, перебороти тенденції замикання у сфері власних цінностей, власного культурного кола на користь відкриття і розуміння інших, шанування відмінностей і трактування їх як чинника розвитку» [4, с. 47].

Німецький дослідник Крістоф Кітль, відшукуючи спільне в інтеркультурному та поліестетичному вихованні, стверджує, що воно полягає в «чуттєвому дослідженні феноменів (творів мистецтва) інших культур та епох» [3, с. 204–206]. Науковець зазначає, що через розвиток своїх можливостей перцепції (грец. – *aisthesis*), яка є ключовим поняттям цього процесу, вихованець звертається до «інших», тобто до людей, вихованих в іншій естетичній культурі. Розширення потенціалу власного *aisthesis*, креація його на інші, раніше не знані суб'єктом

феномени чи явища, з якими він зустрічається у своєму середовищі або поза власним культурним колом, є одним із важливих завдань інтеркультурного виховання засобами мистецтва [3, с. 206].

Інтеркультурне виховання базується також на ідеях педагогіки культури. Нині цивілізація споживання становить загрозу людству, оскільки творить нову ментальність і визначає нові пріоритети. У технократичному ХХ столітті людина втрачає внутрішню автономію й керується із зовні. На початку ХХІ століття актуалізується інша загроза – однобічність креативної особистості, якій не вистачає кровних зв'язків із соціальним оточенням, зі спільнотою. Культ індивідуальності призводить до втрати соціальних зв'язків, тому потрібно навчитися врівноважувати індивідуалізм умінням самовиражатись у співзвучності із соціумом.

Сьогодні, коли соціальна рухливість об'єднала світ, пріоритетними стають категорії самототожності – самоідентифікація особистості з найближчим оточенням (локальні традиції), а також її національна самоідентифікація. Європейська самоідентифікація під гаслом «знати Європу і бути європейцем» породжує такі явища, як туризм, інтернаціоналізація освіти, розширення естетичної свідомості.

Останніми роками, особливо після терактів 11 вересня 2001 р., в освіті західних країн актуалізується проблема виховання в дусі миру – органічної ланки цілісного розвитку особистості як в умовах школи, так і родини. Залишивши позаду ХХ століття зі страхіттям двох світових війн, людство у новому тисячолітті опинилося перед загрозою тероризму та ядерного катаклізму, а крім цього зіткнулося з аксіологічною кризою. У сучасному світі, повному хаосу, загроз і небезпеки, педагогіка миру стає необхідною складовою загальної педагогіки.

Саме концептуальні ідеї та положення педагогіки миру, педагогіки культури, мультикультуралізму, естетичного та поліестетичного виховання, дослідження науковців у сфері мистецької педагогіки стали теоретичною основою експериментальної програми факультативу для восьмих класів «Музика між культурами», розробленого членами Лабораторії мистецької освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та шкільними вчителями з урахуванням ідей директора Інституту музики Поморської педагогічної академії у Слупську (Польща) Ярослава Хачинського. Останній стверджує, що детальне ознайомлення школярів з чотирма музичними культурами (українською, польською, німецькою, єврейською) слід здійснювати у межах чотирьох комплексних тем: народна музика, її стилізація у творах видатних композиторів, сакральна музика, реквієм. Вибір означених чотирьох музичних культур обґрунтовується:

- географічною близькістю України, Польщі та Німеччини;
- функціонуванням у цих країнах єврейської музичної культури;
- наявністю в середині окремих країн міжетнічної неприязні і навіть конфліктів, що потребують розв'язання;
- спільною історичною долею;
- сталими культурними зв'язками.

На цій основі формуються інтеркультурні компетенції щодо ведення міжкультурного діалогу, урегулювання етнічних конфліктів, подолання

стереотипів, а також здатність плекати культурну пам'ять. Музика обрана таким чином, щоби створити характерну картину стилістичних ідіом окремих культур.

Пілотажний експеримент, проведений у школах м. Суми в 2011 році за програмою Я. Хачинського, засвідчив необхідність коригування деяких концептуальних ідей та музичного матеріалу. Учасниками проекту, серед яких, крім членів Лабораторії мистецької освіти Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, активно працювали найкращі вчителі музики міста – Наталія Чернова (КУ Олександрівська гімназія), Оксана Москвітінна (КУ Сумська спеціалізована школа I ступеня № 30) та Світлана Пилипенко (КУ Сумська спеціалізована школа I–III ступенів № 9) – з урахуванням українських реалій була запропонована дещо інша концепція. У межах факультативу «Музика поміж культурами» учні восьмих класів будуть порівнювати музичну культуру України з музичними культурами народів, які проживають у сусідніх державах (Росії, Білорусі, Молдові, Румунії, Угорщині). Не можна оминати увагою і культури, які історично існують в Україні, зокрема, єврейську, татарську або ромську (циганську). Детальне ознайомлення школярів з означеними музичними культурами слід здійснювати у межах трьох комплексних тем: народна музика з рефлексією над її культурним контекстом, національна ідентичність творів видатних композиторів та духовна музика. Темою, що об'єднає музику різних культур в контексті педагогіки миру, стане реквієм.

Шкільну і позашкільну інтеркультурну музичну освіту можуть поглибити численні фестивалі культур національних меншин і етнічних груп, які в останні роки переживають свій ренесанс. Популярність таких імпрез свідчить про пошуки нової, розширеної тотожності, про потребу в рефлексії над тим, що спочатку сприйняте нами як «чуже», а є, по суті, знайомим і належить до спільної культурної спадщини.

Сутність інтеркультурного виховання полягає у стимулюванні особистості до пізнання і розуміння себе, рідної культури, свого коріння в органічному поєднанні з умінням не замикатись у сфері власних цінностей, а прагнути відкрити і зрозуміти Іншого в контексті культурних традицій його народу.

Формування у школярів готовності до міжкультурного діалогу засобами музичного мистецтва дозволяє вирішувати низку складних соціальних проблем, пов'язаних із міжнаціональним розбратом. Молодь, озброєна інтеркультурними компетенціями, здатна подолати суперечності шляхом переговорів, спроможна побудувати суспільство, в якому економічний і соціальний поступ не буде гальмуватися війнами, етнічними та соціальними конфліктами.

Комплексне використання концептуальних ідей педагогіки миру, педагогіки культури, мистецької педагогіки, мультикультуралізму, естетичного та поліестетичного виховання забезпечує теоретичну обґрунтованість міжнародного науково-дослідного проекту, а результати експериментальних досліджень свідчать про ефективність запропонованого факультативу «Музика поміж культурами».

Список використаних джерел:

1. *Chaciński Jarosław. Wychowanie estetyczne w perspektywie założeń edukacji*

- międzykulturowej / Jarosław Chaciński // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Суми : Сум ДПУ, 2006. – С. 86–95.*
2. *Elliott D. J. Key Concepts in Multicultural Music Education / D. J. Elliott // International Journal of Music Education. – 1989. – № 13. – P. 11–18.*
 3. *Khittl Ch. Polyästhetische Erziehung/Integrative Musikpädagogik / Ch. Khittl // Lexikon der Musikpädagogik. – Kassel, 2005. – S. 204–206.*
 4. *Woinar I. Teoria wychowania estetycznego: zarys problematyki / I. Woinar. – Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1980. – 297 s.*
 5. *Wojnar I. Sztuka i wychowanie / I. Woinar // Encyklopedia pedagogiczna / pod red. W. Pomykała. – Warszawa, 1997. – S. 804–811.*